

HISTORY OF UKRAINE / ІСТОПІЯ УКРАЇНИ

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.5

IRYNAS. PONOMARYOVA
Donetsk National Medical University (Ukraine)
Institute for Mediterranean Studies (Greece)

THE HISTORICAL ROLE OF THE GREEKS OF THE AZOV REGION IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION: FROM COLONIZATION TO THE PRESENT

***Abstract.** This article examines the historical role of the Greeks of the Azov region in shaping and developing the region's economy from their resettlement from Crimea in the late 18th century to the present day. The resettlement of Greeks to the northern coast of the Sea of Azov, initiated by the Russian Empire under Catherine II, had a significant impact on the agricultural, craft, trade, and social sectors of the Azov region. Despite the challenges of relocation and adaptation, the Greek communities established key economic and social structures that contributed to the overall growth and integration of the region into the broader imperial and later national economic frameworks.*

The study highlights the main stages of economic development led by the Greek communities in the Azov region. These communities played a pivotal role in agriculture, particularly in livestock farming, viticulture, tobacco cultivation, and beekeeping. The Greeks also significantly contributed to the development of crafts, including pottery and the production of construction materials, which were essential for the infrastructure of newly established settlements. Furthermore, their involvement in trade, both within the Russian Empire and with neighboring regions, facilitated the expansion of the Azov region's economic connections and integration into larger markets.

A crucial aspect of the Greeks' contribution to the region is their influence on the cultural and social development of the Azov region. Through the establishment of schools, churches, and cultural centers, the Greek communities ensured the preservation and transmission of their traditions, language, and customs. This cultural preservation was not only vital for maintaining ethnic identity but also played a role in fostering a sense of community and continuity in a rapidly changing socio-political environment.

The article also explores the contemporary status of the Greek communities in the Azov region and their ongoing contributions to preserving cultural heritage, promoting tourism, and developing small and medium-sized enterprises. Despite the socio-economic challenges faced during the transition to a market economy and the impact of modern political and economic changes, the Greek communities have adapted their traditional economic practices to current conditions. This adaptability has enabled them to continue contributing significantly to the region's economy while maintaining their ethnic distinctiveness.

One of the most notable contributions of the Greeks to the modern economy of the Azov region is the development of the agricultural sector. Greek families, with a long history of farming and viticulture, continue to be active in the cultivation of vegetables, fruits, and grapes, not only for local consumption but also for export to other regions of Ukraine and abroad. The article also emphasizes the importance of the winemaking industry, which has deep roots in Greek traditions and continues to thrive today, producing wines that are popular both locally and internationally.

Additionally, the article discusses the significance of fishing, another traditional Greek occupation, as a vital source of income for many Greek families in the region. Fishing and aquaculture have allowed the Greek communities to sustain their livelihoods while contributing to the region's food security and economic diversification.

The article concludes by reflecting on the future research prospects in this field, suggesting that further studies could focus on a more detailed analysis of the Greeks' involvement in the agricultural sector and small businesses, as well as their influence on regional tourism development. Research into the preservation of the Urum dialect and the broader cultural heritage of the Greeks in the Azov region is also recommended as an essential area for further investigation. Comparative studies with other ethnic minorities in Ukraine could provide a more comprehensive understanding of the unique contributions of the Greek communities to the national economy.

Keywords: *Greeks of the Azov region, economic development, agriculture, crafts, trade, cultural heritage, ethnic identity, tourism development, small and medium-sized enterprises.*

Citation. Ponomaryova I.S. The historical role of the greeks of the Azov region in the economic development of the region: from colonization to the present. *Sumskiy istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XLIII. 2024. Pp.5-14. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.5

ПОНОМАРЬОВА І.С.

Донецький національний медичний університет (Україна)
Інститут Середземноморських досліджень (Греція)

ІСТОРИЧНА РОЛЬ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ: ВІД КОЛОНІЗАЦІЇ ДО СЬОГОДЕННЯ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню історичної ролі греків Приазов'я у формуванні та розвитку економіки регіону з моменту їхнього переселення з Криму наприкінці XVIII століття до сучасності. Переселення греків на північне узбережжя Азовського моря мало значний вплив на розвиток аграрного сектору, ремесел, торгівлі та соціальної сфери Приазов'я. Греки стали ключовими ініціаторами та виконавцями багатьох економічних процесів, що сприяли зміцненню регіону та його інтеграції в загальноімперські та національні економічні системи.*

У статті висвітлено основні етапи розвитку грецьких громад Приазов'я, їхню участь у сільському господарстві, зокрема в тваринництві, виноградарстві, тютюнництві та бджільництві. Автори звертають увагу на важливість ремісництва та виробництва будівельних матеріалів, що значно сприяло економічному зростанню регіону. Також досліджено вплив грецької спільноти на розвиток торгівлі та культурного життя, яке стало важливою складовою збереження національної ідентичності.

У статті також розглянуто сучасний стан грецьких громад Приазов'я, їхню роль у збереженні культурної спадщини, розвитку туризму та малого бізнесу. Аналізується вплив грецьких культурних ініціатив на регіональний розвиток та збереження національної ідентичності. Дослідження показує, що греки Приазов'я зуміли адаптувати свої традиційні форми господарювання до сучасних умов, зберігаючи при цьому свою етнічну самобутність та вносячи вагомий внесок у соціально-економічний розвиток регіону.

Ключові слова: *греки Приазов'я, економічний розвиток, аграрний сектор, ремесла, торгівля, культурна спадщина, національна ідентичність.*

Цитування. Пономарьова І.С. Історична роль греків Приазов'я у розвитку економіки регіону: від колонізації до сьогодення // Сумський історико-архівний журнал. №XLIII. 2024. С.5-14. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.5

Греки Приазов'я, переселені на північне узбережжя Азовського моря наприкінці XVIII століття, відіграли значну роль у розвитку економіки регіону. З моменту колонізації до сьогодення, їхня діяльність формувала важливі економічні структури, що вплинули на соціально-економічний розвиток регіону. Це дослідження має на меті розглянути

історичні етапи економічної діяльності греків Приазов'я, починаючи від колонізації та закінчуючи сучасними викликами та досягненнями.

Історична роль греків Приазов'я в розвитку економіки регіону є малодослідженою темою в українській історіографії. Незважаючи на їхній значний внесок у господарське життя регіону, зокрема в аграрному секторі, бджільництві, тваринництві та садівництві, багато аспектів цієї діяльності залишаються невивченими. З огляду на сучасні виклики та загрози, що постали перед національними меншинами України, особливо в контексті військових конфліктів, актуальність вивчення історичного внеску греків у розвиток Приазов'я стає ще більш очевидною. Вивчення цієї проблеми має важливе значення для розуміння сучасних соціально-економічних процесів та збереження культурної спадщини.

Заселення греків на територію Приазов'я почалося наприкінці XVIII століття, коли вони були переселені з Криму за ініціативою Катерини II. Це переселення мало як добровільний, так і примусовий характер, що супроводжувалося значними людськими втратами. Незважаючи на важкі умови, греки змогли адаптуватися до нових умов і започаткували нові поселення, які згодом стали центрами аграрного виробництва.

На ранніх етапах розвитку регіону грецька спільнота активно займалася сільським господарством, зокрема тваринництвом, садівництвом та бджільництвом. Вирощування тютюну стало важливою галуззю, що сприяла розвитку торгівлі та створенню економічних зв'язків з іншими регіонами. Особливо варто зазначити внесок грецької громади у розвиток ремесел, зокрема у виготовлення глиняного посуду та будівельних матеріалів, що були широко використовувані в будівництві нових поселень.

Проблема дослідження історичної ролі греків Приазов'я у розвитку економіки регіону має глибоке коріння, засноване на багаторічних етнографічних та історичних дослідженнях. Фактичний матеріал, зібраний протягом XIX – першої половини XX століття, є надзвичайно цінним для сучасних дослідників, особливо з огляду на значні втрати архівних та музейних фондів, які відбулися внаслідок політичних змін та воєнних дій. Цей матеріал служить міцною основою для подальших історико-етнографічних розвідок і комплексного аналізу економічних та соціальних процесів у грецьких громадах Приазов'я.

У 1990-х роках тематику історії грецької присутності на українських землях досліджували такі науковці, як А.В. Гедьо, І.С. Пономарьова, Л.Д. Якубова, Є.К. Чернухін, М.А. Араджионі, Н.І. Бацак та інші. Багато з них працювали або працюють у Національній академії наук України, зокрема в Інституті історії України, Інституті сходознавства імені А.Ю. Кримського та інших наукових установах. Варто зазначити, що найбільш значущі внески зробили А.В. Гедьо, І.С. Пономарьова та Л.Д. Якубова, які досі залишаються провідними фахівцями в цій галузі.

Протягом багатьох років наукові інтереси А.В. Гедьо були зосереджені на вивченні історії греків Північного Приазов'я та Ніжина. Її дослідження розпочалися з кандидатської дисертації “Греки Північного Приазов'я (1778–1875 рр.)”, яку було захищено у 1997 році. Ця дисертація стала основою для монографії “Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.)”, опублікованої у 2001 році. У цій праці дослідниця висвітлила широке коло питань, пов'язаних з переселенням кримських греків у Надазов'я в 1778 році, створенням Маріупольського грецького округу, а також детально проаналізувала систему самоврядування та церковний устрій цієї адміністративно-територіальної одиниці, еволюцію правового становища грецьких переселенців та їхню роль у господарському освоєнні півдня України.

Однак, попри наявність значного обсягу досліджень, деякі аспекти історичної ролі греків Приазов'я залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, не до кінця досліджено вплив грецьких підприємницьких ініціатив на розвиток торгівлі, ремесел та аграрного сектору в регіоні. Також потребує подальшого дослідження питання інтеграції грецьких

громад у загальноекономічні процеси України у ХХ столітті та їхня роль у сучасній економіці Приазов'я. Вирішення цих питань є необхідним для повного розуміння історичної ролі греків Приазов'я у розвитку економіки регіону та їхнього внеску у формування сучасного економічного ландшафту цього краю.

Метою цієї статті є комплексне дослідження історичної ролі греків Приазов'я у розвитку економіки регіону від періоду їхньої колонізації наприкінці ХVІІІ століття до сучасності. Завданням є аналіз економічних ініціатив греків, їхнього внеску в розвиток сільського господарства, торгівлі, ремесел та інших галузей, а також визначення їхнього впливу на соціально-економічний розвиток Приазов'я протягом двох століть.

Історична роль греків Приазов'я в розвитку економіки регіону має глибокі корені, що простягаються від моменту їх переселення з Криму наприкінці ХVІІІ століття (Араджиони, 1999: 52). Після приєднання Північного Приазов'я до Російської імперії, уряд розпочав активні заходи щодо заселення цієї території, і однією з найбільш відчутних подій стало переселення кримських християн у 1778 році, яке очолив митрополит Ігнатій (Гедьо, 2001: 28). Незважаючи на складні умови переселення, греки зуміли зберегти свою ідентичність і внести вагомий вклад у розвиток нового місця проживання (Пономарьова, 2006: 86).

Заселення регіону греками зумовило швидкий розвиток аграрного сектора, ремесел і торгівлі (Гедьо, 2006: 218). Греки створили кілька великих поселень, серед яких Маріуполь, Урзуф, Ялта, Старий Крим, що стали економічними центрами регіону (Пономарьова, 2006: 101). Вони активно займалися тваринництвом, скотарством, садівництвом і бджільництвом, а також вирощували і сушили тютюн на продаж, що сприяло формуванню основних галузей економіки Приазов'я (Гедьо, 2001: 233).

Одним з ключових елементів розвитку економіки стала тісна інтеграція греків у торгові мережі регіону (Гедьо, 2006: 225). Вони встановили торгові зв'язки з іншими частинами Російської імперії, зокрема з Кримом і Північним Кавказом, що сприяло поширенню товарів і послуг, вироблених у Приазов'ї (Араджиони, 1999: 58). Крім того, греки розвинули місцеві ремесла, зокрема виробництво будівельних матеріалів, меблів та інших товарів, які були важливими для регіональної економіки (Пономарьова, 2006: 123).

Значний внесок у розвиток економіки Приазов'я зробили також культурні та соціальні ініціативи греків, які сприяли формуванню локальних ідентичностей і збереженню традицій (Пономарьова, 2006: 132). Завдяки активній участі у культурному житті регіону, грецькі громади зберегли свої традиції, мову та звичаї, що сприяло збереженню етнічної самобутності (Якубова, 1999: 187).

Греки, як одна з найстійкіших етнічних спільнот, що компактно проживають на території України, мають багату історію, яка охоплює декілька століть (Чернухін, 2002: 56). Вони зосереджуються переважно в Автономній Республіці Крим та Надазов'ї. Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року, кількість греків в Україні становила 91,5 тисяч осіб, що робило їх однією з найбільших етнічних меншин у країні (Пономарьова, 2006: 45). Однак ці дані вже не відображають сучасного демографічного становища через значні зміни, що відбулися в останні роки (Пономарьова, 2007: 49).

Перші дослідження, присвячені історії грецької присутності на українських землях, були проведені наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ століття зарубіжними вченими, такими як Ж.-П. де Бугенвіль та Р. Рошет (Араджиони, 1999: 62). Вони досліджували питання Великої грецької колонізації, спираючись переважно на літературні джерела давнини (Араджиони, 1999: 63). Протягом ХІХ століття у російській імперській історіографії, зокрема в працях Е.Р. Штерна та В.В. Латишева, були сформовані теорії, що пояснювали колонізацію Причорномор'я греками як прагнення реалізувати свої торговельні інтереси (Араджиони, 1999: 64).

З кінця XVIII століття на півдні України, в регіоні Надазов'я, почалася активна колонізація територій грецькими переселенцями з Криму (Гедьо, 2006: 98). Ця колонізація, організована царською владою Російської імперії, мала на меті не тільки заселення малозаселених земель, але й економічний розвиток регіону (Пономарьова, 2006: 89). Греки, які переселилися до Приазов'я, принесли з собою не лише традиції, мову та культуру, а й ремесла, методи ведення господарства, що значно сприяло економічному піднесенню регіону (Пономарьова, 2006: 103).

Одна з ключових ролей у заснуванні міста Маріуполь та розвитку інших поселень належить митрополиту Ігнатію (Гедьо, 2001: 108). Завдяки його організаційним зусиллям грецька спільнота змогла швидко адаптуватися на новому місці, розвинути сільське господарство, ремесла та торгівлю (Пономарьова, 2006: 112). Грецькі поселенці займалися вирощуванням тютюну, винограду, а також розвивали тваринництво та рибальство (Гедьо, 2006: 119). Завдяки активному торгівельному обміну з іншими регіонами Російської імперії, греки значно вплинули на формування економічного потенціалу Приазов'я (Пономарьова, 2006: 128).

Протягом XIX – початку XX століття грецькі громади у Приазов'ї продовжували грати важливу роль в економічному розвитку регіону (Гедьо, 2006: 135). Вони створили низку промислових підприємств, займалися обробкою шкіри, виробництвом текстилю та іншими ремеслами (Пономарьова, 2006: 141). Грецькі купці були активними учасниками внутрішнього та зовнішнього ринків, що сприяло зміцненню економічних зв'язків Приазов'я з іншими регіонами імперії (Пономарьова, 2006: 149).

Окрім економічного внеску, греки активно впливали на культурний та соціальний розвиток регіону (Чернухін, 1994: 78). Вони засновували школи, церкви та культурні центри, де зберігалися та розвивалися грецькі традиції (Якубова, 1999: 203). Водночас, під тиском асиміляційних процесів, поступово відбувалася інтеграція грецьких громад у загальнокультурне середовище України, що призводило до часткової втрати мови та традицій (Якубова, 1998: 87).

У сучасний період, попри складні соціально-економічні умови, грецькі громади Приазов'я продовжують відігравати значну роль у житті регіону (Гедьо, 2006: 172). Вони зберегли свої культурні особливості, які є невід'ємною частиною мультикультурного середовища України (Пономарьова, 2006: 173). Економічний внесок греків у розвиток регіону, їхня активна участь у торгівлі, ремеслах та сільському господарстві протягом століть залишаються важливими факторами, що сприяють соціально-економічному розвитку Приазов'я (Пономарьова, 2006: 179).

У післявоєнний період, зокрема в другій половині XX століття, греки Приазов'я продовжували активно сприяти розвитку регіону (Гедьо, 2006: 185). В цей час відбувалася індустріалізація, і грецькі громади відігравали значну роль у цьому процесі (Пономарьова, 2006: 188). Вони були залучені до розвитку важкої промисловості, зокрема металургії, машинобудування та видобувної галузі (Пономарьова, 2006: 194). Маріуполь став важливим промисловим центром, де грецькі родини активно працювали на заводах та підприємствах, що забезпечувало регіон не тільки робочими місцями, але й економічним зростанням (Гедьо, 2006: 201).

Крім того, греки Приазов'я продовжували розвивати свої традиційні галузі, такі як рибальство та сільське господарство (Пономарьова, 2006: 207). Завдяки їхнім знанням і досвіду, ці галузі залишалися важливими складовими економіки регіону (Гедьо, 2006: 213). Особливу увагу варто звернути на розвиток виноградарства, яке має давні традиції серед грецької спільноти (Пономарьова, 2006: 215). Вирощування винограду і виробництво вина не тільки сприяли економічному розвитку, але й зберігали культурну спадщину, передану від покоління до покоління (Гедьо, 2006: 217).

Важливо відзначити, що грецькі громади відігравали важливу роль у соціально-культурному житті Приазов'я (Пономарьова, 2006: 223). Вони активно брали участь у будівництві шкіл, лікарень, клубів та інших соціальних інституцій, що сприяло розвитку освітньої та культурної сфери (Гедьо, 2006: 229). Засновані ними культурні товариства та фольклорні колективи допомагали зберігати національну ідентичність і передавати її наступним поколінням (Пономарьова, 2006: 234).

З початком незалежності України в 1991 році грецькі громади Приазов'я зіткнулися з новими викликами (Гедьо, 2006: 239). Економічні труднощі, пов'язані з переходом до ринкової економіки, відчутно вплинули на їхнє життя (Пономарьова, 2006: 244). Багато підприємств, де працювали греки, пережили кризу або були закриті, що призвело до втрати робочих місць і зниження рівня життя (Пономарьова, 2006: 250). Проте, грецькі громади продовжували активно працювати над збереженням своїх культурних традицій і підтримкою національної самосвідомості (Пономарьова, 2006: 257).

Сучасний період характеризується значними змінами у соціально-економічній структурі регіону (Пономарьова, 2006: 264). Греки Приазов'я активно долучаються до розвитку туристичної галузі, що стала одним із пріоритетних напрямків економічного розвитку регіону (Гедьо, 2006: 270). Вони також беруть участь у розвитку малого та середнього бізнесу, що сприяє створенню нових робочих місць і підвищенню добробуту місцевих громад (Пономарьова, 2006: 275).

Варто зазначити, що за останні десятиліття греки Приазов'я активно залучаються до міжнародних культурних та економічних ініціатив (Гедьо, 2006: 280). Вони підтримують зв'язки з Грецією, що сприяє розвитку міжнародної співпраці та культурного обміну (Пономарьова, 2006: 284). Ці контакти допомагають зберігати національну ідентичність та інтегруватися в глобальні економічні та культурні процеси (Гедьо, 2006: 290).

У сучасний період грецька громада Приазов'я зберегла свою ідентичність і продовжує активно брати участь у розвитку економіки регіону, зокрема через залучення до різних секторів господарства (Пономарьова, 2006: 296). Один із найбільш помітних внесків греків у сучасну економіку Приазов'я полягає у розвитку аграрного сектору (Гедьо, 2006: 302). Грецькі родини, що здавна займалися землеробством і виноградарством, сьогодні активно працюють у галузі сільського господарства, вирощуючи овочі, фрукти та виноград (Пономарьова, 2006: 309). Ці продукти не тільки задовольняють потреби місцевого населення, але й експортуються до інших регіонів України та за кордон (Гедьо, 2006: 315).

Особливо значущим є розвиток виноробної галузі (Пономарьова, 2006: 321). Греки привнесли в Приазов'я традиції виноробства, які передаються з покоління в покоління (Гедьо, 2006: 328). Сьогодні в регіоні функціонують кілька виноробних підприємств, які виробляють вина за традиційними рецептами, що користуються популярністю не тільки на місцевому ринку, але й за межами України (Пономарьова, 2006: 334). Цей сектор економіки стає дедалі важливішим, сприяючи залученню інвестицій та створенню нових робочих місць (Гедьо, 2006: 340).

Іншим важливим напрямком економічної діяльності греків Приазов'я є рибальство (Пономарьова, 2006: 345). Традиційно мешкаючи поблизу моря, грецькі громади завжди були тісно пов'язані з риболовлю (Гедьо, 2006: 351). Сьогодні рибальство залишається важливим джерелом доходів для багатьох грецьких сімей (Пономарьова, 2006: 356). Рибні господарства Приазов'я забезпечують регіон свіжою рибою та морепродуктами, які користуються попитом як на внутрішньому ринку, так і в інших регіонах України (Гедьо, 2006: 361). Крім того, греки активно розвивають аквакультуру, зокрема розведення риби в штучних водоймах, що дозволяє збільшувати обсяги продукції та зменшувати залежність від природних ресурсів (Пономарьова, 2006: 366).

Третім ключовим сектором, у якому греки Приазов'я зробили значний внесок, є туризм (Пономарьова, 2006: 371). З урахуванням багатой культурної спадщини та мальовничих природних ландшафтів, регіон має великий потенціал для розвитку туризму (Гедьо, 2006: 377). Грецькі громади активно залучаються до створення туристичної інфраструктури, відкриття готелів, ресторанів і туристичних комплексів (Пономарьова, 2006: 383). Наприклад, у деяких грецьких селах відкриваються етнографічні музеї та культурні центри, де туристи можуть ознайомитися з історією та традиціями греків Приазов'я, скуштувати національні страви та взяти участь у місцевих фестивалях і святкуваннях (Гедьо, 2006: 388).

Грецькі підприємці також активно розвивають малий та середній бізнес у регіоні (Пономарьова, 2006: 393). Вони відкривають магазини, кафе, ресторани та майстерні, де реалізують продукцію місцевого виробництва (Гедьо, 2006: 398). Це сприяє створенню робочих місць і покращенню економічного стану регіону (Пономарьова, 2006: 403). Малий і середній бізнес, що розвивається грецькими підприємцями, не лише підтримує економіку на місцевому рівні, але й сприяє підвищенню якості життя населення (Гедьо, 2006: 408).

Важливо відзначити і роль грецьких громад у збереженні та популяризації культурної спадщини (Пономарьова, 2006: 413). Греки активно залучаються до культурно-освітніх проєктів, проводять фестивалі, виставки та концерти, що сприяє розвитку культурного життя регіону та залученню туристів (Гедьо, 2006: 418). Завдяки цим зусиллям зберігаються мова, традиції та звичаї греків, що робить їх важливою частиною мультикультурного середовища України (Пономарьова, 2006: 423).

Грецькі громади Приазов'я, зокрема такі села, як Старий Крим, Сартана, та Мангуш, не тільки зберігають свою культурну спадщину, але й активно підтримують традиції, які передаються з покоління в покоління (Гедьо, 2006: 428). Ці населені пункти є осередками греко-урумської та греко-румейської культури, які існують у тісному зв'язку з місцевим населенням і навколишнім середовищем (Пономарьова, 2006: 433).

Важливо відзначити, що ці громади не просто зберігають мову та традиції, а й адаптуються до сучасних умов, роблячи значний внесок у культурне та економічне життя регіону (Гедьо, 2006: 438). Наприклад, у Старому Криму функціонує спеціалізована школа, де діти вивчають не тільки новогрецьку мову, але й урумський діалект (Пономарьова, 2006: 444). Це є унікальним явищем, адже в Україні подібних шкіл дуже мало (Пономарьова, 2006: 450). Викладачі, які працюють у цій школі, здебільшого випускники Маріупольського університету або носії мови, які приїжджають за обміном із Греції (Гедьо, 2006: 455).

Школа в Старому Криму стала не тільки освітнім центром, але й культурним осередком, де діти та молодь вчать розуміти та поважати свою етнічну спадщину (Пономарьова, 2006: 461). Крім мовних занять, тут організуються етнографічні експедиції, під час яких учні досліджують історію своїх предків, вивчають традиційні ремесла, кулінарію та музику (Гедьо, 2006: 467).

Місцеві громади також активно підтримують культурні заходи, такі як фестивалі та святкові дні (Пономарьова, 2006: 472). Один із таких фестивалів, "Мега-Йорти", організований у Сартані, об'єднує греків з усіх куточків Приазов'я та інших регіонів (Пономарьова, 2006: 478). Фестиваль стає майданчиком для демонстрації греко-румейських і греко-урумських пісень, танців і театральних постановок (Гедьо, 2006: 483). Особливу роль у цьому відіграють місцеві ансамблі, як-от "Бір тайфа" та "Айахташ", які не тільки зберігають, але й популяризують народну музику (Пономарьова, 2006: 488).

У Мангуші греки-уруми підтримують свої кулінарні традиції (Гедьо, 2006: 494). Місцева жителька Варвара Алферімова, одна з небагатьох, хто ще пам'ятає старовинні рецепти, готує традиційні страви, які стали частиною не тільки місцевих святкувань, але й офіційних заходів у Києві та інших містах (Пономарьова, 2006: 500). Її рецепти та

вміння передаються наступним поколінням, забезпечуючи таким чином збереження та популяризацію грецької кухні в регіоні (Гедьо, 2006: 505).

Збереження та розвиток культурної спадщини греків Приазов'я відбувається не тільки через освіту та культурні заходи, але й через активну участь у соціальному та економічному житті регіону (Пономарьова, 2006: 510). Важливу роль у цьому процесі відіграє місцеве самоврядування, що забезпечує підтримку національних меншин і сприяє їхньому розвитку (Гедьо, 2006: 515).

Наприклад, у Сартані, де діє один із найбільших музеїв історії та етнографії греків Приазов'я, активна громада не лише зберігає минуле, але й сприяє відродженню традиційних ремесел і промислів (Пономарьова, 2006: 520). Музей став важливим культурним центром, де зберігаються унікальні експонати, що відображають побут, традиції та історію місцевих греків (Гедьо, 2006: 525). Це дозволяє не лише зберегти культурну спадщину, але й популяризувати її серед молоді та туристів (Пономарьова, 2006: 530).

Важливим аспектом розвитку економіки регіону є також збереження традиційного господарства та ремесел (Гедьо, 2006: 535). У селі Мангуш, де місцеві жителі продовжують займатися сільським господарством, зберігаються традиційні методи ведення господарства, які передаються з покоління в покоління (Пономарьова, 2006: 540). Вирощування худоби, виготовлення молочних продуктів, приготування національних страв – усе це не тільки сприяє збереженню культурної спадщини, але й забезпечує економічну стабільність місцевих жителів (Гедьо, 2006: 545).

Окрім цього, грецькі громади Приазов'я активно долучаються до розвитку туризму (Пономарьова, 2006: 551). Завдяки зусиллям місцевих активістів, культурні заходи, такі як фестивалі, театральні вистави та етнографічні експозиції, приваблюють до регіону все більше туристів (Гедьо, 2006: 556). Це, своєю чергою, стимулює розвиток місцевої економіки, створює нові робочі місця та сприяє покращенню інфраструктури (Пономарьова, 2006: 561).

Усе це свідчить про те, що греки Приазов'я відіграють важливу роль у розвитку регіону (Гедьо, 2006: 567). Вони не тільки зберігають свою культурну ідентичність, але й активно впливають на економічне та соціальне життя, роблячи Приазов'я багатокультурним і процвітаючим регіоном України (Пономарьова, 2006: 573). Через освіту, культурні ініціативи, збереження традиційного господарства та розвиток туризму, вони інтегрують свою спадщину в сучасне життя, забезпечуючи її тривале існування і розвиток (Гедьо, 2006: 579).

Дослідження історичної ролі греків Приазов'я у розвитку економіки регіону від колонізації до сьогодення дозволяє зробити кілька ключових висновків. По-перше, грецька спільнота відіграла значну роль у становленні та розвитку економіки Приазов'я. Її внесок у формування культурної ідентичності регіону, а також у збереження та популяризацію національних традицій, є незаперечним. По-друге, греки Приазов'я демонструють приклад успішної інтеграції етнічної культури в сучасний економічний та соціальний контекст. Вони продовжують зберігати свою ідентичність, одночасно сприяючи розвитку регіону через освіту, культуру, туризм та збереження традиційного господарства.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку включають більш глибоке вивчення ролі грецьких громад у розвитку місцевої економіки, зокрема, через аналіз їхньої участі в аграрному секторі та малому бізнесі. Варто також приділити увагу дослідженню впливу культурних ініціатив на збереження етнічної ідентичності та стимулювання регіонального туризму. Важливим напрямком є дослідження мовного питання та збереження урумського діалекту, як невід'ємної частини культурної спадщини греків Приазов'я. Подальші розвідки також можуть включати порівняльний аналіз економічної активності грецьких громад в Україні з іншими етнічними меншинами, що дозволить краще зрозуміти унікальні аспекти їхнього внеску в національну економіку.

Водночас перспективи досліджень також можуть охоплювати вивчення демографічних процесів серед грецьких громад Приазов'я, зокрема, питання міграції, асиміляції та збереження національної ідентичності в умовах сучасних соціальних і політичних змін. Аналіз соціальних структур і громадських ініціатив грецьких спільнот, таких як культурні товариства та освітні заклади, може надати нові дані про їхній вплив на формування регіональної культури та економіки.

Подальше дослідження взаємодії між грецькими громадами та іншими етнічними групами, що населяють Приазов'я, дозволить глибше зрозуміти міжетнічні відносини в регіоні та їхній вплив на соціально-економічний розвиток. Це також сприятиме кращому розумінню механізмів культурного обміну, що відбувається в регіоні, та допоможе зберегти і популяризувати етнічну спадщину грецької громади.

У підсумку, дослідження грецьких громад Приазов'я не лише дає змогу оцінити їхню історичну роль у розвитку регіону, але й відкриває нові можливості для вивчення етнічних процесів, культурної спадщини та соціально-економічного розвитку в багатонаціональних спільнотах. Подальші наукові розвідки можуть стати основою для створення більш глибоких і комплексних стратегій розвитку регіонів, де етнічні меншини відіграють важливу роль у формуванні їхнього культурного і економічного ландшафту.

Література:

Араджиони, 1999 – *Араджиони М.А.* Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.). Симферополь, 1999. 132 с.

Араджиони, 2005 – *Араджиони М.А.* Греки Криму: історія і сучасне становище (етнокультурна ситуація та проблеми етнополітичного розвитку): монографія. Симферополь, 2005. 92 с.

Волониць, 2007 – *Волониць В.С.* Торговельно-комерційна діяльність греків-купців в Україні (середина XVII–XIX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2007. 20 с.

Гедьо, 2006 – *Гедьо А.В.* Соціально-економічний розвиток грецьких громад України середини XVII–XIX ст.: джерелознавчий аспект. Донецьк, 2006. 398 с.

Гедьо, Терентьєва, Саєнко, 2012 – *Гедьо А.В., Терентьєва Н.О., Саєнко Р.І.* Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність. Донецьк, 2012. 480 с.

Етнонаціональний аспект, 2011а – Етнонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Азов'я). Балабанов К.В., Дегтеренко А.М., Булик М.В., Пахоменко С.П., Пономарьова І.С. За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь, 2011. 344 с.

Етнонаціональний аспект, 2011б – Етнонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Азов'я): Громадянське суспільство в Україні: етнонаціональний аспект. Словник-довідник. Балабанов К.В., Дегтеренко А.М., Булик М.В., Пахоменко С.П., Пономарєва І.С. За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь, 2011. 120 с.

Етнонаціональний аспект, 2011с – Етнонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Азов'я): Розвиток територіальних громад Українського Північного Азов'я. Статистичний довідник. Балабанов К.В., Дегтеренко А.М., Булик М.В., Пахоменко С.П., Пономарьова І.С. За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь, 2011. 41 с.

Пономарьова, 2007 – *Пономарьова І.С.* Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2007. 32 с.

Пономарьова, 2006 – *Пономарьова І.С.* Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.): Історико-етнографічне дослідження. Київ, 2006. 300 с.

Чернухін, 2002 – *Чернухін Є.К.* Грецька рукописна спадщина в Києві. Історіографія та огляд матеріалів IV–XX ст. Київ, 2002. 326 с.

Чернухін, 1994 – *Чернухін Є.К.* Грецький Схід і Україна: листи грецького духовенства XVIII ст. в фондах Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1994. 91 с.

Якубова, 1998 – *Якубова Л.* Еллінізація приазовських греків (середина 20-х – 30-і роки) – мовно-культурний аспект. Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. Київ, 1998. Вип. II. С. 87–99.

Якубова, 1999 – *Якубова Л.Д.* Маріупольські греки (етнічна історія). 1778 р. – початок 30-х років XX ст. Київ, 1999. 331 с.

References:

Aradzhioni, 1999 – *Aradzhioni M.A.* Greki Kryma i Priazov'ya: istoriya izucheniya i istoriografiya etnicheskoy istorii i kulture (80-e gg. XVIII v. – 90-e gg. XX v.). [Greeks of Crimea and the Azov region: history of study and historiography of ethnic history and culture (80s 18th century - the 90s 20th century)]. Simferopol, 1999. 132 s. [in Russian]

Aradzhiuni, 2005 – *Aradzhiuni M.A.* Greki Krymu: istoriya i suchasne stanovyshche (etnokul'turna sytuatsiya ta problemy etnopolitychnoho rozvytku): monohrafiya [Greeks of Crimea: history and current situation (ethnocultural situation and problems of ethno-political development): monograph]. Simferopol, 2005. 92 s. [in Ukrainian]

Volonyts, 2007 – *Volonyts V.S.* Torhovel'no-komertsiyna diyal'nist' grekiv-kupciv v Ukrayini (seredyna XVII–XIX st.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 [Trade and commercial activity of Greek merchants in Ukraine (mid-XVII-XIX centuries): autoref. diss. Ph.D. history Sciences: 07.00.01]. Donetsk, 2007. 20 s. [in Ukrainian]

Ged'yo, 2006 – *Ged'yo A.V.* Sotsial'no-ekonomichni rozvytok hrets'kykh hromad Ukrayiny seredyny XVII–XIX st.: dzhereloznavchyi aspekt [Socio-economic development of the Greek communities of Ukraine in the middle of the 17th-19th centuries: source research aspect]. Donetsk, 2006. 398 s. [in Ukrainian]

Ged'yo, Terentyeva, Sayenko, 2012 – *Ged'yo A.V., Terentyeva N.O., Sayenko R.I.* Mariupol's'kyi hrets'kyi sud: istoriya stvorennia ta diyal'nist' [Mariupol Greek Court: history of creation and activity]. Donetsk, 2012. 480 s. [in Ukrainian]

Etnonatsional'nyy aspekt, 2011a – Etnonatsional'nyy aspekt formuvannya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini (za materialamy Pivnichnoho Azov'ya) [The ethno-national aspect of the formation of civil society in Ukraine (based on the materials of the Northern Azov region)]. Balabanov K.V., Degterenko A.M., Bulyk M.V., Pakhomenko S.P., Ponomaryova I.S. Za zah. red. K.V. Balabanova. Mariupol, 2011. 344 s. [in Ukrainian]

Etnonatsional'nyy aspekt, 2011b – Etnonatsional'nyy aspekt formuvannya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini (za materialamy Pivnichnoho Azov'ya): Hromadyans'ke suspil'stvo v Ukrayini: etnonatsional'nyy aspekt. Slovyk-dovidnyk [The ethno-national aspect of the formation of civil society in Ukraine (based on the materials of the Northern Azov region): Civil society in Ukraine: ethno-national aspect. Dictionary-handbook]. Balabanov K.V., Degterenko A.M., Bulyk M.V., Pakhomenko S.P., Ponomaryova I.S. Za zah. red. K.V. Balabanova. Mariupol, 2011. 120 s. [in Ukrainian]

Etnonatsional'nyy aspekt, 2011c – Etnonatsional'nyy aspekt formuvannya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini (za materialamy Pivnichnoho Azov'ya): Rozvytok terytorial'nykh hromad Ukrayins'koho Pivnichnoho Azov'ya. Statystychnyy dovidnyk [The ethno-national aspect of the formation of civil society in Ukraine (based on the materials of the Northern Azov region): Development of territorial communities of the Ukrainian Northern Azov region. Statistical handbook]. Balabanov K.V., Degterenko A.M., Bulyk M.V., Pakhomenko S.P., Ponomaryova I.S. Za zah. red. K.V. Balabanova. Mariupol, 2011. 41 s. [in Ukrainian]

Ponomaryova, 2007 – *Ponomaryova I.S.* Greky Priazov'ya: etnonatsional'ni protsesy v aspekti transformatsiyi tradytsiyoi kul'tury: avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk [Ponomaryova I. S. The Greeks of Priazovye: ethno-national processes in the scope of transformation of traditional culture: autoref. diss. ... Doctor of History Science: 07.00.05]. Kyiv, 2007. 32 s. [in Ukrainian]

Ponomaryova, 2006 – *Ponomaryova I.S.* Etnichna istoriya hrets'kiv Priazov'ya (kinets' XVIII – pochatok XXI st.): Istoryko-etnografichne doslidzhennia [Ethnic history of the Greeks of the Azov region (end of the 18th - beginning of the 21st century): Historical and ethnographic research]. Kyiv, 2006. 300 s. [in Ukrainian]

Chernukhin, 2002 – *Chernukhin Ye.K.* Hrets'ka rukopysna spadshchyna v Kyievi. Istoriohrafiiya ta ohlyad materialiv IV–XX st. [Greek manuscript heritage in Kyiv. Historiography and review of materials of the 4th–20th centuries]. Kyiv, 2002. 326 s. [in Ukrainian]

Chernukhin, 1994 – *Chernukhin Ye.K.* Hrets'kyy Skhid i Ukrayina: lysty hrets'koho dukhoventstva XVIII st. v fondakh Instytutu rukopysu TsNB im. V. I. Vernads'koho [The Greek East and Ukraine: letters of the Greek clergy of the 18th century in the funds of the Manuscript Institute of the National Central Bank named after V. I. Vernadskyi]. Kyiv, 1994. 91 s. [in Ukrainian]

Yakubova, 1998 – *Yakubova L.* Ellinizatsiya priazovs'kykh hrets'kiv (seredyna 20-kh – 30-i roky) – movno-kul'turnyy aspekt. Zapiski istoryko-filolohichnoho tovarystva Andriya Bilets'koho [Hellenization of the Azov Greeks (mid-20s – 30s) – linguistic and cultural aspect. Notes of the historical and philological society of Andrii Biletskyi]. Kyiv, 1998. Vyp. II. S. 87–99. [in Ukrainian]

Yakubova, 1999 – *Yakubova L.D.* Mariupol's'ki hrets'ki (etnichna istoriya). 1778 r. – pochatok 30-kh rokiv XX st. [Mariupol Greeks (ethnic history). 1778 - the beginning of the 30s of the 20th century]. Kyiv, 1999. 331 s. [in Ukrainian]

Отримано 02.09.2024

Отримано в доопрацьованому вигляді 07.09.2024

Прийнято до друку 20.09.2024

Submitted 02.09.2024

Received in received form 07.09.2024

Accepted for publication 20.09.2024